

*a magasságban; te tudod, mily komoly
konyhakertészetem, mily illatos virágaim,
s még dúsabb gyümölcsfáim volnának!
Mint anya a csecsemőjét, úgy ápolnám-babusgatnám
a kertemet s füttyülnék a világra, mely oly beteg már,
hogy szinte gyógyíthatatlan. Bizony, higgyétek el:
aggódó szülék se vigyázhatnak úgy szépen serdülő
fiaikra, ahogyan én vigyáznék, ha gazda volnék,
kertemre, mely csupa derű és termő mosolygás volna,
csak az Isten is segítségemre legyen
s kedve teljék benne.*

A FRANCIA SZELLEM A VIHARBAN

Irta: MOSONYI FERENC

A „dinamikus“ Európában a másodrangú energiaforrássá züllött Szellem elfoglalja a hatalmasok-kijelölte stratégiai állásait. A propaganda mindent tulordít, és mivel nincs többé szükség a finomkodó ci-devantokra, a parancsuralmaknak behódolt költségfedelmek véggkép becsukhatják a boltot. A. G. Hauptmannokra ismét rájár a rud. A haszontalanná lett régi jelképek széttöredeznek az „új rend“ bajnokainak szekercecsapásai alatt. Akik tegnap még meg tudtak botránkozni, amikor a Vörös Kés egy lovagja kijelenté: „Ha ezt a szót hallom: kultúra, történytáskámhoz kapok“, — azok ma legfőlebb azon szegyenkeznek, hogy még mindig nem tanultak meg becsületesen szalutálni... Így a „dinamikus“ Európában.

S hogy áll szembe a francia értelmiség a mával? — kérdezik mindenfelől, némi kiábrándultsággal elegeyes aggodalommal azok, akik vigyázó szemeiket továbbra is Párizs felé vetik. (Vagy talán nem is kérdezik, nem merik kérdezni, tulontul rettegve a választ? A fel nem tett kérdések között mindenesetre ez is ott remeg a ma még néma ajkakon.)

Még nem ütött a nagy számonkérések órája. S talán még korai törekvés megállapítani akarni a francia szellemi élet felelősségének mértékét mindabban, ami az utóbbi hónapok során Európában végbement. Ám addig is, amíg elérkezik a higgadt tisztázások pillanata, fontos feladat a francia értelmiség köreiben uralkodó közhangulatról képet adni. E cikk keretében tárgyunknak csak főbb mozzanataira szorítkozhatunk.

Először is egy közkeletű tévedésre kell rámutatnunk. A külföldi közvélemény általában hajlamos arra, hogy bizonyos bűnökért és mulasztásokért, amiknek következményei most zuhognak végzetszerűen a tótágot álló világra, kizárólag a francia kormányokra és államférfiakra hárítsa a felelősséget. E szerint a felfogás szerint például a müncheni paktum X. miniszterelnök vagy Y. külügyminiszter lelkén szárad. Utóbbiak nyilván a francia nemzet akaratának megerőszakolásával csatlakoztak a Lantier-megjövendölte „mészárosok klubjához“... Az ilyen történetmagyarázókönnyűszerrel tulteszik magukat azon a „csékélységen“, hogy a francia sajtó olvasása minden elfogulatlan embert tételük ellenkezőjéről győzhetett meg. (Igaz, az ő szemükben a nagy nyugati demokrácia sajtója nem fejezi ki a népi köztudatot.)

Ennek a szimplista napi-szemléletnek az elfogadása jelentősen megkönnyítene a cikkíró feladatát. De sajnos a jelenségek tömege bizonyítja, hogy némely kellemetlen sajtóhangok mélyből-jöttét tagadni: strucctempó s csak egy neme az élő élet megnyilatkozásai elől való kényelmes elzárkózásnak. Nem lehet szemethunyni az előtt, hogy München császármetszést jelentett az egész francia közéletben. Nemcsak a pártokat osztotta meg, összebékítve a tegnapi dühödt ellenfeleket és éket verve közös harcokon edződött barátságok közé, hanem vizválasztó szerepet játszott a francia Szellem arcvonalain is. Hiszen, ha egy szabad nemzetnek más szabad nemzetektől engedélyezett béklyóbaverésén csak Henri Massis és társai — egy nagyon is gyanús „okcidentalizmusra“ esküdő csoport — ujongtak volna! Ám mit szóljunk ahhoz, hogy ugyanaz a Jules Romains, aki kevéssel annakelőtte még a Pen-Klub prágai szószékéről hirdette a szabadság és humanizmus fenkölt ígét, irástudói magaslatáról nem átalult leszállni a piacra, teljes müncheni vértetben, nyiltlevelek velőcsontját hajigálva a hamis békemáorban uszó sajtónak? S ha még ő lett volna az egyedüli! Ha nem találkoztunk volna minden uccasarkon nagy nevekkel, a Jules Romainsek légióival, akik a müncheni portéka camelotinak és alkuszainak csaptak fel...

A szeptemberi napokban az „integrál-pacifista“ J. Giono hirhedt zöld füzetei és mestere, *Alain* brosurái ott díszlettek minden párizsi könyvesbolt kirakatában, míg elvbarátaik, az ex-néparcvonalas „Comité de Vigilance“-ba tömörült írók többsége, összeülekeztek Flandinnel. Ennek a tábornak a felfogását egyik főemberük így jellemezte: „Ha végső soron választani kell a szolgaság s a háború között, mi az előbbit választjuk. Mindig meg volna ugyanis a remény, hogy a szolgaságból kilábaljunk, ezzel szemben a háborúból nem szabadulnánk ép bőrrel.“ Szeptemberben, a tizenkettedik óra feszült pillanataiban nem annyira mersz, mint inkább gyomor kellett ehhez a drasztikus fogalmazáshoz. (München óta az integrál-pacifisták finomabbak és óvatosabbak.) Igaz, hogy az izlés kibicsoklása a legjelentéktelenebb volt az akkor előfordulható baj esetek közül. Megesett ez bizony még zöldfrakkos cimborákkal is. Így például a tragikus vaklármá idején az akadémikus G. Duhamel nem talált jobbat, mint azon dühöngeni a *Figaro* hasábjain, hogy a francia kórházak ápoló személyzete túl sokat amerikázik. Ugyanó volt az, aki afeletti felháborodásában, hogy a szivszorongva várt rádió-hírek előtt izetlen kuplékat meg sikamlós sanzonokat közvetítettek némely francia állomások, kieszközölte, hogy a híradót komoly hanglemezek előzzék meg. S így történhetett meg, hogy miközben Stuttgartból és Milánóból vad csindaratta köszöntötte a rádió orákulumára éhes emberiséget, Párisból az Eroica fenséges akkordjaival és Schumann érzelmes dalaival kárpótolták a szurkáló hadköteleseket, a fenségesnek és érzelmesnek alig nevezhető hírekért. Ha ez elég az ősi csorba kiköszörülésére, akkor Duhamel megmentette kártársai meg a haza becsületét.

Ám legyünk igazságosak Duhamellel s a többi francia irástudóval szemben. Elsősorban is, — hogy Duhamelnél maradjunk — éppen ő, a *Salavin* írója, gyógyult ki elsőül a szeptemberi Salavinek nyomoruságos napi-hiteiből s a münchenista mákonyból. Duhamel új könyve, a *Mémorial de la Guerre Blanche* (Mercure de France kiadás), a szabad ember nagyszerű revansa az új-machiavellizmus nemzetörlő hadjárataiért. A szabad

ember, Duhamel szócsövén át, szembeszáll a propagandák hazugságaival és Szeptember hulláiról letépi a képmutatók fehér szemfedőjét. „Ne tartsák többé a békés megegyezés szép szavával az iszonyatos rablást” — kiált fel Duhamel és Bismarck egy mondasát állítja mementóként az Esernyős Vitéz elé: „Aki azt reméli, hogy engedményei árán lecsendesítheti ellenfelét, az sose lesz elég gazdag.”

München óta micsoda ébredés! A Duhamel esete korántsem egyedülálló, bár egyike a legjelentősebbeknek. A Gionok s a „Comité de Vigilance” Serge-Napoleonjainak maroknyi hada hovatovább magára marad. Nem épp Duhamel üzeni-e a „Mémorial”-ban Gionoéknak: „Majd ha Kékjános (= Giono. M. F.) tanítványai behódoltak a germán hódítónak, ezek a contadouri pásztorok azonnal megkapják a sisakot meg a fegyvert, s utána kivezényelik őket valamelyik harmezőre.”

A gionista mákonynak különben nemcsak Duhamel izen hadat, hanem Kékjános egykori tanítványai is sorjában elfordulnak tőle. Maximilien Vov „csákovádász Tartarin”-nek becézi egykori mesterét, A. Didier pedig így ír róla: „Giono a mindenáron való pacifizmust hirdeti. Megtagadja az engedelmeskedést és szeptemberben miniumfestéssel fröcskölte tele falujában a mozgósítási falragaszokat!... Am érdemes tudni, hogy könyveit szélsőséges nacionalista kiadó adja ki, s mi több, a német lapok tárcarovataiban gyakran találkozni a könyveiből vett szemelvényekkel. Az effajta irodalom tetszik a jövődöbéli *feldgrau*-oknak.”

A francia értelmiségnek München utáni ébredése küzdelmes felocsudás. Legtöbbjük szívesen hitt volna tovább az Alkuba, ha az valóban biztosíthatta korántsem megvetendő kényelmüket, pompás virágágyaik zavartalan ápolását. Első illuziójuk őrző reménykedés volt, de ettől az önzéstől nem lehetett elvitatni — a kultura kertészairől lévén szó — bizonyos nemes ürügyeket. A forró számumot azonban nem lehetett ördögűző szavakkal és halk fohással megállásra kényszeríteni. A vihar egyre közelebből fenyegeti az üvegházak törékeny palántáit. S erre a francia írástudók nagy többsége ugyanazzal a becsületességgel, amellyel elzárkózott a fórumtól olyan időszakokban, amikor a közéleti békaegérharctól való elfordulás a Szellem tiltakozásának számíthatott, — mondom, ugyanazzal a becsületességgel kilép vihar-fenyegette elefántcsonttornyaiból és a küzdelem minden kockázatát vállalva kiáll a porondra a nemzetfeletti értékeinek szolgálatában. München óta a riadó minden skálája végigdübörög a francia értelmiségi emberek frontállításain. S itt nemcsak a „riasztó” könyveknek szeptember óta megjelent hosszú sorára gondolunk (Duhamel *Memorial*-jától Nizan *Chronique de Septembre*-jáig), hanem arra, hogy a francia intellektuális élet minden megnyilatkozása magánhordja, akarva, akaratlan, ennek a riadónak a lirizmusát, még akkor is, ha látszólag semmi köze a profán világ dolgaihoz. Így, amikor Marie Dujardin új könyvében (*Un de bonne famille*, Mercure de France kiadó) a hősnő szűkebb páttriája természeti szépségeihez menekül az emberek acsarkodásai elől, a könyv minden lapjából kicseng az a nagyon is korszerű izgalom, amit a történelem elleni lázadásnak ez a késő-rousseau-i változata ahogy sem tud elfojtani. És Manha Garreau-Dombasle asszony új könyvének (*Sati*, Stock kiadó) hősnője is hasztalan menekül Európa elől Indiába, — Európa tovább üldözi. Az író hiába kísérletezik csodagyógymódokkal: ha akarja, ha nem — kénytelen felismerni, hogy a régi

romantikus receptek felmondták a szolgálatot, nincs menekvés többé a valóság polipkarmai elől.

Mi tagadás, a francia szellemi embernek nehezebb esett ez a felismerés. Ő a tiszta ideák birodalmában érezte otthon magát és egy felsőbb valóság nevében idegenkedett a napivalóság utvesztőjétől. Erre az értelmiségi embertípusra céloz Jean Guéhenno bretagnei utinaplójában (*D'un Journal de Vacances*, N. R. F.), amikor megállapítja: „Az intellektuel egyfajta *heimatlos*, mert aki az eszmék egében van otthon, nem leli honát ideleinn. A földi hazák csupán kis járások, szokások, előítéletek, vagy tévedések és hazugságok, amiket megszokásból szeretünk.“ Ez a megállapítás egyébként nem mentes minden reznignációtól. Guéhennonnak látnia kell, hogy az eszmék ege nem a vágyott derűs ég többé, hanem nagyon is földi kigőzöl-gésekből sűrűsödik s felhők borítják. Viharfelhők az eszmék egén! (Eszünk-be jut André Suarés maró szellemességű mondása: „Az államférfiaknak csak egy valaki lehetne az ápolója és orvosa: Jupiter. De ő majdnem mindig alszik. S talán mulattatja is, hogy a világegyetem vásznán saját karikatúráit láthatja.“)

Az ideák ege utáni örök honvágyból, a „köznéptől“ való különállás sokszor kényszeredett törekvéséből következett az egyéni szabadság- s az eszmei függetlenség-kultusznak az az olykor szinte már perverz változata, ami nélkül a Gionok, Alaineek s „Comité de Vigilance“-beli tanítványaik elképzelhetetlenek. Igaza van A. Wurmsernek, amikor ezekkel kapcsolatban leszögezi: „Sok értelmiségi szemében az egyéni szabadság annyi, mint a szakadásra való jog. S az eszmei függetlenség egyenlő a disszidencia kötelességével. Nem „szabad“ szerintük az a sok ezer ember, aki egy véleményen van.“

Szerencsére a szeptember óta hatalmasodó zajlás — mint láttuk — nem mult el nyomtalanul. Míg azelőtt a francia írástudó-koncert bántó kakofóniájából csak a szélsőbaloldalmak eljegyzett néhány író s az egy Julien Benda kasszandrai hangja képviselte a következetes kultúra-védelem ügyét, — ma a hajlamokban, formációkban, tehetségben és izlésben mutatkozó különbségeken túl, szinte valamennyiöket — legalább is mindazokat, kiknek szava súlyt jelent az értelmiség arcvonalain — összeforrasztja az újbarbár roham elleni védekezés közös akarata. Az arisztokrata Montherlanttól, az ókatholikus Mauriacon s az újkatholikus J. Madauleon át Duhamelig s a fiatalabb évfjártok iróiig, mind egyek a szellem, a kultúra, a humanum, az emberi szabadság végsőkig való védelmében.

A francia értelmiségi társadalom tegnapi nemtörődömségevel, különállásával vagy tiszavirágéletű illuzionizmusával nyilván részese volt a szeptemberi katasztrófának. Ma viszont a francia szellem egysége az emberi értékek védelmében, a letargiából való — talán lassu, de biztos — felemelkedésnek egyik legbiztatóbb jegye. Lehet, hogy ennek a minden külső behatás nélkül, spontán létrejött egységes arcvonalnak is lesznek renegátjai. Mi mégis azt hisszük, hogy az ellenpártnak — a Maurrasok és Massisk taborának — renegátjai számosabbak lesznek. Az új francia szellemi front kialakulása új történelemmel biztat. Befejezésül hadd idézzük újból A. Suarést:

„Macchiavelli, a lecsuszottak fejedelme, a sötét élcgyártó, aki a fejenctelepek Mózesé és a banditák bibliája lett, politikára tanítja az örültek házából kiszökött hódítókat. Ő szolgáltatja nekik az illedelmes beszéd

szótárát. A zsarnokok és csuszómászók megtanulták, hogy a bűnt dinamizmusnak hívják. A gyilkos dinamikus. A rablás dinamikus. A rágalom és a sértegetés dinamikus. A rákos sejtek dinamikusak. Van azonban valami, ami ezeknél is dinamikusabb: a guillotine... Azt ajánlom a civilizált népeknek, hogy éljenek a nyaktilló dinamizmusával és ne engedjék át a csúszó-mászóknak Macchiavelli tanait."

Az új francia szellemi front nem hazudtolja meg A. Suarés felhívását. A felelet azonban nemcsak rajtuk, hanem a civilizált népeken is múlik.

ARCHIMEDÉS HALÁLA

Irta: KAREL CSAPEK

Az a história Archimedesszel nem egészen úgy történt, ahogy megírták; igaz ugyan, hogy megölték, amikor a rómaiak elfoglalták Szirakuzát, de nem felel meg a valóságnak, hogy egy római katona behatolt a házába, hogy raboljon s Archimedesz, aki el volt mélyedve valami mértani ábra megrajzolásába, mérgelődve förmedt reá: „Ne bántsd a köreimet!” Először is Archimedesz korántsem valami szórakozott professzor volt, aki nem tudja mi történik körülötte. Ellenkezőleg. Született, igazi katona volt, aki a szirakuzaiaknak hadigépeket konstruált a város védelmére. Továbbá. Az a római katonácska nem holmi részeg fosztogató, hanem Luciusz, a művelt és becsüvagyó vezérkari százados volt, aki tudta, kivel beszél s egyáltalán nem rabolni jött, hanem a ház küszöbén katonai tisztelgés után így szólt: — Légy üdvözölve, óh Archimedesz!

Archimedesz felemelte szemeit a viaszdeszkáról, amelyen tényleg rajzolt valamit s azt felelte: — No, mi az?

— Archimedesz, — szólt Luciusz, — jól tudjuk, hogy a te hadigépeid nélkül Szirakuza egy hónapig sem tarthatta volna magát; így azonban két évi komisz munkát adott nekünk. Ne gondold, hogy mi katonák, ezt nem tudjuk megbecsülni. Remek gépek. Gratulálok.

Achimedesz legyintett a kezével. — Ugyan kérlek, semmiség. Közönséges vetőgépek, csak amolyan játékszerek. Tudományos értékük alig valami.

— Katonai értékük azonban annál nagyobb, — vélte Luciusz. — Ide figyelj, Archimedesz. Én azért jöttem, hogy felszólítsalak: dolgozz velünk.

— Kivel?

— Velünk, rómaiakkal. Valószínűleg tudod, hogy Karthágó bukófélben. Minek nekik még segíteni? Nézd csak, hogy ellátjuk most a bajukat! Velünk jöhetnétek valamennyien.

— Miért? — mormogta Archimedesz. — Mi, szirakuzaiak véletlenül görögök vagyunk. Miért kellene veletek mennünk?

— Azért, mert Sziciliában éltek s nekünk Sziciliára szükségünk van.

— És miért van rá szükségetek?

— Azért, mert uralkodni akarunk a Földközi tengeren.

— Á, — mondta Archimedesz s elgondolkozva nézett a deszkájára. — És mire kell az nektek?

— Aki a Földközi tenger ura, — mondta Luciusz, — az a világ ura. Ez csak világos?

— No és nektek a világ urainak kell lennetek?